

УДК 351.773.13

Л. М. Васільєва,

доцент кафедри обліку і аудиту, Дніпропетровський державний аграрний університет

СИСТЕМА КРИТЕРІЇВ І ФАКТОРІВ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА

У статті узагальнено та визначено критерії та фактори стійкого розвитку аграрного сектора. Розроблено алгоритм формування концепції стійкого розвитку аграрної сфери з використанням інструментарію маркетингового аналізу.

In the article summarizes and defines the criteria and factors for sustainable development of agricultural sector. The algorithm of forming the concept of sustainable agriculture, using marketing analysis tools.

Ключові слова: аграрний сектор, алгоритм, концепція, критерії, стійкий розвиток, фактори.

ВСТУП

Стійкий розвиток аграрного сектора належить до складних соціально-економічних моделей і в будь-який момент часу піддається впливу великої кількості різних обмежувальних факторів, класифікація яких необхідна для визначення перспективних напрямів підвищення стійкості аграрного виробництва.

Для організації ефективного моніторингу процесу переходу до стійкого розвитку і процесу виконання відповідних програм необхідна наявність сукупності критеріїв, здатних всебічно відображати динаміку факторів стійкості і ступінь їхнього впливу на траєкторію розвитку аграрного сектора.

Основні положення сучасної теорії кластеризації та необхідності її здійснення в аграрному секторі викладені в працях відомих вітчизняних та закордонних вчених, таких як Буздалов І., Губені Ю., Данилишин Б., Жаліло Я., Копелець О., Хуажєва А., Чехлань П. та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Роль аграрного сектора в контексті глобалізації та стійкого розвитку важко переоцінити. Понад 80% населення світу мешкає поза територією т.з. "золотої десяти", у т.ч. — в країнах, що розвиваються, або середньорозвинутих країнах, для яких питання розвитку не можливо уявити без нових підходів та парадигм. Незаперечним є факт, що біля 42—45% населення світу невід'ємно пов'язані із сільським господарством, хоча його частка у глобальному світовому ВВП складає лише понад 4%. Очевидно, що роль і значення стійкого розвитку щодо аграрного сектора вже ближчим часом вимагатиме переоцінки і переосмислення [2].

Значне поширення в наукових колах проблематики стійкого розвитку сприяло згодом закріпленню терміна "sustainable agriculture" — стійке сільське господарство. Однак єдність вченого співтовариства щодо його визначення, системи критеріїв і механізму практичної реалізації є поки тільки метою, яку ще потрібно досягти.

Таким чином, у роботі ставиться завдання узагальнити та визначити критерії та фактори стійкого розвитку аграрного сектора, а також розробити алгоритм формування концепції стійкого розвитку аграрної сфери з використанням інструментарію маркетингового аналізу.

РЕЗУЛЬТАТИ

Відповідно до Закону України "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р." від 18 жовтня 2005 року № 2982-IV, основні засади державної аграрної політики спрямовані на забезпечення стійкого розвитку аграрного сектора національної економіки на період до 2015 року, системності та комплексності під час здійснення заходів з реалізації державної аграрної політики всіма органами державної влади та органами місцевого самоврядування [5].

Для об'єктивної оцінки заходів, які реалізуються або повинні бути реалізовані, необхідні критерії, що визначають стійкість аграрного виробництва. Критеріями можуть виступати як статичні, так і динамічні результати. Критерій — це головна ознака, найбільш точно характеризує сутність стійкості виробництва. У зв'язку з цим критерії стійкого розвитку АПК у різних авторів різняться в залежності від їх підходу до визначення стійкості.

Розрізняють дві основні групи критеріїв. Перша пов'язана із забезпеченням продовольчої безпеки і включає рівень доходів населення, валютних резервів, перехідних запасів продовольства, імпортих продуктів у структурі споживання і т.д. Друга група об'єднує в собі специфічні критерії: структурні показники аграрного виробництва, показники стану меліорації, забезпеченості насіннєвим фондом та ін. [7; 8].

Виходячи з визначення стійкого розвитку як динамічної рівноваги аграрного виробництва, що постійно зумовлює якісну трансформацію, можна зробити висновки, що на шляху до стійкості аграрного сектора необхідне, насамперед, досягнення зазначеної рівноваги, стабілізації виробництва продовольства. В аграрному секторі критерієм зазначеної рівноваги виступає, на наш

погляд, досягнення стабільного зростання аграрного виробництва за роками і, в кінцевому рахунку, вирішення проблеми продовольчої безпеки. Це — вихідна точка, від якої починається зосередження зусиль виключно на якісному перетворенні системи АПК при збереженні наведеного вище критерію.

На нашу думку, при реалізації концепції стійкого розвитку результати якісної трансформації аграрної сфери регіону повинні відповідати таким критеріям, у порядку зменшення їх значимості:

— економічний — забезпечення послідовного нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції за рахунок подолання впливу несприятливих зовнішніх і, перш за все, природних чинників, зростання інвестиційної активності та маси прибутку в усіх категоріях господарств;

— соціальний — зростання доходів і розвиток соціально-культурного обслуговування на селі, підвищення загального рівня життя сільського населення;

— екологічний — підвищення родючості ґрантів, охорона земельних ресурсів та природних екосистем, запобігання в процесі виробництва і переробки сільськогосподарської продукції забруднень місць поселення, праці та відпочинку людей.

На думку Буздалова І., в основу класифікації чинників, що впливають на стійкість аграрного виробництва, можуть бути покладені такі ознаки: ставлення до середовища виробництва, рівень активності участі в процесі виробництва, характер впливу на результати господарської діяльності. На думку даного автора, особливе місце в системі факторів стійкого розвитку займають фактори зовнішнього і внутрішнього середовища, крім яких, слід розрізняти погодно-кліматичні, організаційно-економічні, екологічні та соціальні фактори [1].

На думку Данилишина Б.М., динаміка розвитку агропромислового комплексу, в тому числі і аграрного сектора, безпосередньо пов'язана з макроекономічною ситуацією і міжгалузевими пропорціями і їх оптимізацією — найважливіший фактор стійкого розвитку АПК [3].

Отже, стійкий розвиток аграрної сфери формується під впливом комплексу взаємопов'язаних факторів, класифікація яких, на наш погляд, може бути здійснена за наступними критеріями:

1. Залежно від ступеня керованості (об'єктивності) розрізняють три групи факторів:

1.1. Непідвладні впливу політичні (фінансово-кредитна та бюджетно-податкова політика держави, політична стабільність), інституційні (правові основи ринкових відносин, рівень культури, звички і норми споживання) і природно-кліматичні чинники: біологічні (довжина вегетаційного періоду тощо), ґрунтові (забезпеченість землею тощо), метеорологічні (кількість опадів і ін.).

1.2. Частково піддаються регулюванню еколого-економічні та соціальні фактори: структура земельних угідь, ґрунтова родючість, чисельність і структура сільського населення і ін.

1.3. Фактори, що формуються під впливом суб'єктивних учасників господарських відносин в аграрній сфері: забезпеченість матеріально-технічними ресурсами, платоспроможність товаровиробників, функціонування продовольчого ринку, рівень кваліфікації кадрів, інноваційна активність.

2. Залежно від швидкості зміни:

2.1 Довгострокові, амплітуда змін яких має крок в 3 і більше років (політичні, соціальні, екологічні фактори).

2.2. Короткострокові — змінюються практично постійно (інформаційно-технологічні та виробничі фактори).

3. За ступенем прогнозованості:

3.1. Прогнозовані (виробничі та економічні).

3.2. Непрогнозовані (політичні, екологічні, соціальні, інформаційно-технологічні).

У процесі класифікації факторів стабільного розвитку, на наш погляд, найбільш доцільно використовувати інструментарій територіального маркетингу для аналізу системи впливів на стійке функціонування аграрної сфери регіону. Як правило, в системі маркетингових досліджень фактори поділяються за ознакою віднесення до суб'єкта економіки і розрізняють мікросередовище і макросередовище.

Мікросередовище формує фактори, що мають безпосереднє відношення до системи агровиробничих зв'язків та її можливостей по задоволенню потреб населення в продовольстві. У їх числі: органи державного управління — регіональні і місцеві; ринки ресурсів, агропродукції і ринкова інфраструктура; сільськогосподарські товаровиробники; сільське населення; рівні інвестиційної та інноваційної активності; екологізація ведення сільського господарства. Макросередовище утворюють загальні соціально-економічні та політико-правові чинники, що створюють умови функціонування мікросередовища: законодавство, міжбюджетні відносини, курс національної валюти, митні тарифи і мита, інфляція, податки і т.д. [4].

Управління факторами розвитку аграрного сектора має багатоступеневу структуру, в якій представлені державний, регіональний та місцевий рівні. Кожному з них відповідає система заходів з нарощування потенціалу факторів і посилення їх впливу на процеси аграрного розвитку. Сила впливу того чи іншого фактора поряд з первісним впливом з боку органів управління або господарюючих суб'єктів залежить від того, наскільки успішними є зусилля щодо використання сприятливих і послаблення впливу несприятливих для розвитку умов.

Виявленню зазначених умов сприяє дослідження макросередовища за допомогою системного аналізу можливостей та загроз. За допомогою кількісного та якісного аналізу економічного, соціального, екологічного та інституційного зовнішнього середовища, в якому діють регіональні економічні агенти, уточнюються і оцінюються зовнішні ресурси, які можна залучити для економічного розвитку аграрного сектора регіону.

Далі необхідне дослідження мікросередовища з метою виявлення сильних і слабких сторін аграрного сектора, внутрішніх джерел переходу до стійкого розвитку, в рамках якого:

а) визначаються характеристики підприємницького клімату в сільській місцевості, який служить індикатором рівня підтримки ділового середовища з боку регіональних та місцевих органів державного управління;

б) аналізуються об'єктивні дані про ресурси регіону: природні, економічні, людські, науково-технологічні;

в) визначаються результати попередніх програм соціально-економічного розвитку аграрного сектора регіону, виявляються причини успіхів і провалів. Зіставлення результатів аналізу макро- і мікросередовища аграр-

ного виробництва сприяє виявленню як конкурентних переваг, так і перешкод на шляху до досягнення цілей і завдань економічного розвитку села; дозволяє врахувати загальнонаціональний аспект виявлених проблем і його вплив на регіональну агроекономіку (рис. 1).

Завершальним етапом дослідження є формування концепції, що відображає пріоритетні напрями стійкого розвитку аграрної сфери, способи їх реалізації, показники моніторингу та критерії оцінки результатів.

Подальше дослідження проблеми дало нам підстави позначити ще один аспект концепції — інституціональний. Тільки за дієвої політико-правової та інформаційної підтримки, чіткої структури прав, обов'язків і відповідальності може бути створена база для економічного зростання, піднесення аграрного виробництва, в результаті якого стане можливим покращення соціальних показників життя села. А, як відомо з досвіду передових країн Європи і США, зі зростанням рівня добробуту в суспільстві відбувається і трансформація світоглядних установок, формується новий більш гнучкий спосіб мислення, орієнтований на довгострокову перспективу. Люди, впевнені у завтрашньому дні, з великою увагою ставляться до питань нерівності, культури, екології, тобто готові повною мірою оцінити необхідність підтримання стійкого розвитку, зокрема і аграрного сектора.

Ефективна реалізація концепції стійкого розвитку аграрного сектора можлива на основі системного підходу, що дозволяє чітко визначити майбутні завдання, визначити шляхи їх реалізації, розглянути і вибрати кращі варіанти комплексних рішень [6].

ВИСНОВКИ

Відповідно до наведених вимог пропонується сценарій стійкого розвитку аграрної сфери, орієнтований на якісне зростання, в основі якого — інновації й значне збільшення ролі держави в процесі регулювання аграрних відносин.

Розглядаючи можливі шляхи переходу аграрного сектора до стійкого розвитку, не можна заперечувати необхідність і важливість формування державою інституціонального середовища, що дозволяє скорегувати властиві сільгоспвиробництву "провали ринку". Крім того, до пріоритетних напрямів державного регулювання аграрної сфери на сучасному етапі, на наш погляд, відносяться вдосконалювання цінової й інноваційної політики, зовнішньоторговельне регулювання, а також стимулювання розвитку кооперації й агропромислової інтеграції.

Література:

1. Буздалов И.Н. Проблемы обеспечения устойчивого развития агропродовольственной системы /

Рис. 1. Алгоритм формування концепції стійкого розвитку аграрної сфери з використанням інструментарію маркетингового аналізу

И.Н. Буздалов // Общество и экономика. — 2006. — №6. — С. 139—151.

2. Губені Ю.Е. Развитие концепції стійкого розвитку сільського господарства під впливом глобальних процесів / Ю.Е. Губені, М. Сватос [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.

3. Данилишин Б.М. Передумови та перспективи стійкого економічного розвитку України // Поглиблення ринкових реформ та стратегія економічного розвитку України до 2010 р.: матеріали наук. конф.: (Київ, 3—4 березня 1999 р.) / Б.М. Данилишин. — К.: НАНУ, 1999. — С. 113—123.

4. Жаліло Я. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: монографія / Я. Жаліло. — К.: НІСД, 2003. — 368 с.

5. Закон України "Про основні засади аграрної політики до 2015 року" № 2982-IV від 18.10.2005 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=720%2F95>.

6. Копелець О.О. Теоретико-методологічні основи стійкого розвитку аграрного сектору економіки / О.О. Копелець [Електронний ресурс]. — Режим доступу: — <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DUTP/20052/txts/soc/05zovzsn.pdf>.

7. Хуажева А.Ш. Векторы формирования модели механизма обеспечения устойчивого развития АПК / А.Ш. Хуажева. — М.: Изд-во МГОУ, 2004. — 142 с.

8. Чехлянь П.И. Устойчивость производства как фактор конкурентоспособности агробизнеса / П.И. Чехлянь // Проблемы и перспективы повышения конкурентоспособности российской экономики. Материалы XXV Международной научной конференции по экономике. 4. 1. — Краснодар: изд-во КубГАУ, 2004. — С. 333—341.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2011 р.